

STARÝ DOBRÝ PRÁVNICKÝ SVĚT KARLA ČAPKA¹⁷⁸

Michal Urban

„Kdyby soudcové všechno, ale naprosto všechno věděli, nemohli by soudit; jen by všemu rozuměli, až by je z toho srdce bolelo.“

Existují spisovatelé do té míry pozoruhodní, že dokáží zajímavě nahlížet i na obor, o kterém by – čistě podle svého vysokoškolského diplomu – měli vědět jen pramálo. Jedním z nich je nepochybně Karel Čapek, a to i když nepatří k těm mistrům pera, kteří práva (zpravidla na přání otce) vystudovali, aby nicméně posléze nacházeli naplnění ve světě beletrie, a nikoli paragrafů.

V tomto textu budeme zkoumat Čapkovo nahlížení na právní svět pohledem jeho *Povídek z jedné kapsy* a *Povídek z druhé kapsy*, což jsou dva výběry každý po 24 krátkých povídkách, které vznikly v průběhu let 1928 a 1929. Po jejich stručné charakteristice a vysvětlení toho, co Čapka do světa povídek a práva přilákalo, představíme právně zajímavá témata, o kterých Čapek pojednává. Většina z nich se tak či onak dotýká otázky spravedlnosti, která se prolíná řadou povídek. Proto se také ve svém textu neomezujeme jen na pár vybraných povídek, ale jednotlivá témata hledáme v celé řadě povídek – už proto, že se světa práva dotýkají téměř všechny. Jelikož pracujeme s literárním textem autora s velkým formulačním darem, budeme na řadě míst citovat i delší pasáže, aby Čapkovy postřehy či klíčová místa příběhů, které vypráví, mohla dostatečně vyznít.

I. Základní charakteristika povídek a okolnosti jejich vzniku

Povídky vycházely nejprve v průběhu let 1928 a 1929 v *Lidových novinách*, kde Karel Čapek působil jako redaktor, v roce 1929 se poté dočkaly oba soubory knižního vydání. Jedná se de facto o krátké detektivní příběhy, které se téměř všechny odehrávají v právnickém světě. Jejich protagonisty jsou

---

¹⁷⁸ Za cenné postřehy děkuji svému milému kolegovi Mgr. Tomáši Friedelovi, Ph.D.

vedle zlodějů, vrahů, padělatelů či žhářů také policisté a četníci,¹⁷⁹ policejní inspektoři a komisaři, prokurátoři, porotci a soudci. Odehrávají se „u nás doma“, v Čechách, často v Praze, v Kobylisích, Střešovicích, na Grébovce či Vinohradech.

Čapkovy povídky nejsou klasickými detektivkami, a to co do rozsahu ani volby ústředních postav. Jelikož vznikaly původně pro noviny, jsou o dost kratší než běžné detektivky, ořezané na základní dějovou linku, od které jen občas autor odběhne, resp. zpomalí vyprávění tím, že nechá jednu z postav se rozvyprávět o pečení chleba, jedinečnosti vztahu mámy a dítěte, druhých kaktusů či perských koberců.¹⁸⁰ Rozsahová střídmost ovšem ze sbírky povídek nedělá, a to ani podle jejich autora, dílo méně podstatné: „*nebyly to žádné odštěpky, považuju je za stejně důležité jako své ostatní knihy*“. Ostatně, mnohdy bývá náročnější vložit své myšlenky do sevřeného útvaru, „*taková 8–10–12 stránková povídečka je [pro autora] stejný požitek jako sonet nebo jiná uzavřená forma básnická. Myslím, že Angličané naučili se tak dobře psát jen na povídkách a jen tady našli ten úžasný dril, nepustit se na špacír.*“¹⁸¹

V Čapkových povídkách nesledujeme osudy „velkých“ padouchů ohrožujících celý svět, nejsme svědky rozplétání planetárních spiknutí ani nepozorujeme práci akčních superhrdinů, na jejichž bedrech spočívá záchrana světa. Namísto geniálního padoucha à la Moriarty a detektiva typu Sherlocka Holmese nahlížíme pod prsty drobným zlodějíčkům a obyčejným policistům, kteří každý takříkajíc dělají „svoji běžnou práci“ – ale nikoli odevzdaně, bez zápalu a nápadu, ale se zaujetím, s využitím léty nashromádaných zkušeností, které navíc občas okoření invencí či postřehem takřka sherlockovským.

¹⁷⁹ Zatímco městští a státní policisté udržovali pořádek ve městech, četnický sbor udržoval pořádek a bezpečnost na zbytku území tehdejšího Československa.

¹⁸⁰ I Jan Cigánek, docent katedry estetiky FF UK, poukazuje na textovou sevřenost Čapkových povídek, když píše, že v nich autor „*využil techniky detektivní zápletky na malé ploše s maximálním úspěchem při zobrazení obyčejných denních příhod, poklesů, a rozvinul kolem těchto námětů celou filosofii malého českého člověka*“. Srov. Cigánek J.: *Umění detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, str. 119.

¹⁸¹ Čapek, K.: *Poznámky o tvorbě*. Praha: Československý spisovatel, 1959, str. 95. K procesu hledání pravé formy Čapek ještě dodává: „*... je v tom jistý literární problém, jak má vypadat povídka pro noviny. Představte si tajemný čtenářský okruh lidí, kterých neznáte, ale s nimiž chcete mluvit.*“ Čapek, K.: *O umění a kultuře III*. Praha: Československý spisovatel, 1986. Citováno dle elektronicky dostupné verze na stránkách Městské knihovny v Praze, str. 236. Dostupné na <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/15/o_umeni_a_kulture_iii.pdf>.

Svojí prací v dobrém smyslu slova žijí, a přitom nepůsobí jako vyprázdnění, utahaní či nervózní workoholici.¹⁸²

Byť jsou Čapkovy detektivky oproti obvyklým detektivkám kratší, co do autorských nápadů a invence si s klasickými detektivkami v ničem nezadají. Skoro by se nabízelo jejich autora přirovnat k jedné z jeho vlastních postav, panu Havlenovi, který coby nedostudovaný právník se „zločineckým nebo právníckým talentem“ dokázal na počkání popsat „ten nejkrásnější a nejpodivnější kriminální případ, jaký si kdo může vymyslet.“¹⁸³ Jakkoli je lákavé se opájet dojmem, že zkušený spisovatel, vybaven Čapkovou fantazií, dokázal havlenovsky vymýšlet povídku za povídkou, sám Čapek přiznává, že „v těch dvou knihách je daleko víc reálného, co se skutečně stalo, než si kdo myslí“.¹⁸⁴ Materiál k povídkám sbíral během dvaceti let působení v novinách. „Tož mi stačilo psát každý den jednu povídku... Pak jsem je dal dohromady a nade-psal je *Povídky z jedné kapsy a Povídky z druhé kapsy*. Chtěl jsem je nazvat *Povídkami nahlas*, poněvadž jsem – chtěje docílit svěžesti slova – čítal je nahlas a současně korigoval. Ale rozmyslel jsem si to... Příběhy a detaily? To mám z novin od lidí, kteří tam byli. Mnohdy mně na zajímavý případ upozornil kolega Gel, který má dobré nápady, ale také je to výsledek mé dlouhé, novinářské praxe.“¹⁸⁵

Okolnosti vzniku povídek máme díky autorově čilé korespondenci s Olgou Scheinpflugovou zdokumentovány docela přesně. V dopise z 16. července 1928 nám dává nahlédnout takříkajíc do spisovatelské kuchyně: „Tady je ovšem stejné vedro jako všude v Evropě, dnes bylo 35 ° ve stínu. Trávím celý den

---

¹⁸² K širšímu zařazení Čapkových povídek do kontextu Práva a literatury srov. úvodní kapitolu R. Seltenreicha, který Čapkovy povídky zmiňuje na str. 26.

¹⁸³ Pan Havlena dokázal na jedno posedění vymyslet až 21 trestních případů, což rozhodně nebyl Čapkův případ, jakkoli i jeho povídky díky novinářským zkušenostem a letům strádaní materiálu ve výsledku vznikaly poměrně rychle. Čapkův Havlena nakonec, s pomocí ochotných novinářů, založil své živobytí na tom, že „dostával za každý vymyšlený případ takzvanou soudní taxu, totiž deset korun a viržinku, a krom toho za každý měsíc trestu, co uvalil, dvě koruny... jakživi si čtenáři novin tak nepočítli na soudní síni, jako když tam dodával Havlena ty své fiktivní soudní případy“. Citace z povídek Karla Čapka přebíráme z elektronicky dostupné verze na stránkách Městské knihovny v Praze. Ta vychází z tohoto vydání: Čapek, K.: *Povídky z jedné a z druhé kapsy*. Praha: Československý spisovatel, 1993. *Povídky z jedné kapsy* jsou dostupné na <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/70/povidky_z_jedne_kapsy.rtf>, *Povídky z druhé kapsy* na <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/72/povidky_z_druhe_kapsy.rtf>. Výše uvedená pasáž pochází z *Povídek z druhé kapsy*, Soud pana Havleny, str. 90.

¹⁸⁴ Čapek, K.: *O umění a kultuře III*. Praha: Československý spisovatel, 1986. Citováno dle elektronicky dostupné verze na stránkách Městské knihovny v Praze, str. 236.

¹⁸⁵ Čapek, K.: *Poznámky o tvorbě...*, str. 78.

*bos jen v kalhotech a košili a píšu, děvče zlaté, představ si to; denně udělám povídku, už jsem jich napsal devět. Každých deset minut si koupám ruce, hlavu nebo nohy ve studené vodě, abych se nerozplynul v potu, a přitom píšu jednu povídku za druhou; z baráku vůbec nevylezu až k osmé večer do redakce – venku je hrozně, jako v peci; doma je přece jenom asi jako v troubě, když se pečou buchty. Je to divné, nejvíc práce vždycky udělám v létě, snad je to proto, že mám léto nerad a nejvíc se zavírám doma. Praha je vymřelá. ... Těch povídek budu mít do podzima celou knížku, ale už dva dny mě nenapadla žádná nová látka. Ono se těžko přemýšlí, když člověk lapá po vzduchu jako kapr. Ale doma může být aspoň člověk nahý, udělat si průvan a oplachovat se, kdy chce; já děkuju všem svatým, že v těchhle vedrech nejsem nikde na letním bytě.*¹⁸⁶

Povídky měly mezi čtenáři úspěch, což dokládá i Čapkův dopis ze září 1928: „Jsem rád, že ty povídačky přicházejí lidem k chuti; nejsem ješitný, ale tentokrát jsem kuchtil proto, aby to lidem chutnalo, a byl bych spokojen, kdyby to rádi žrali. Už se mi hlásili asi čtyři Němci, že by to chtěli překládat.“¹⁸⁷

Povídky, a tím spíše detektivky, nemohou pojednávat o věcech známých či případech typických. Jejich kouzlo spočívá v tom, že nám dávají ochutnat netradiční, zapeklité, někdy i lehce bizarní případy. Policisté, a to i ti Čapkoví, naproti tomu mají svoji „zvláštní a poněkud melancholickou víru, že všechny případy jsou staré a obehnané a probíhají podle jistých zvykových pravidel. Zvláštní je, že mají obyčejně pravdu. Naproti tomu případy v detektivkách jsou kriminální unikáty, jež se vymykají všem obehnaným pravidlům, generalizacím a předem hotovým praktikám. Každé řešení musí být nové, každé je mistrovský originál, dílo invence a nový světový rekord.“¹⁸⁸ S trochou nadsázky bychom tedy mohli říct, že případy z detektivek se dobře hodí do klauzurních přípa-

¹⁸⁶ V autorově korespondenci se dočítáme i o tom, jak po dnech naplněných psaním nabíral nové síly při pobytu v Tatrách na Štrbském plese v srpnu 1928: „...od rána do večera chodím, ne sice na nějaké túry, ale zato tím pilněji, což mi dělá tuze dobře; jím jako vlk, spím 10 hodin denně jako Šípková Růženka, zbavil jsem se toho úporného bolení hlavy a teď se zbavuju i kašle. Je tu strašně plno, ale já se tomu víceméně vyhnu a courám většinou se samotným Štáflem co ten kamzík... nevezmu pero do ruky, ani mě nenapadne!“ Čapek, K.: *Korespondence II*. Praha: Československý spisovatel, 1993, citováno dle elektronické verze dostupné na <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/03/korespondence_ii.rtf>, str. 284.

¹⁸⁷ Čapek, K.: *Korespondence II*. Praha: Československý spisovatel, 1993, str. 289.

¹⁸⁸ Čapek, K.: *Marsyas; Jak se co dělá*. Praha: Československý spisovatel, 1984. Citováno dle elektronické verze dostupné na <<https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/46/marsyas.rtf>>, str. 130. Komisař Rybka k tomu dodává: „To je taková divná představa,“ začal zase po chvíli, „že policie a hlavně tihle tajní se zajímají o záhady. My se vám vykašleme na záhady; nás zajímají nepatřičnosti. Pane, nás nezajímá zločin, protože je záhadný, ale protože je zakázaný. My nehoníme nějakého toho lumpa z intelektuálního zájmu; my ho honíme, abychom ho zatkli ve jménu zákona. Poslouchejte, metaři neběhají s koštětem po ulici, aby četli v prachu

dů, které učitelé právnických fakult vymýšlejí pro své studenty: autoři detektivek ani vyučující chystající zadání klauzur přeci nebudou sahat po případech tuctových, kterých je koneckonců naprostá většina. Zde je na ochutnání alespoň několik Čapkových majstrštyků.

V *Povídce starého kriminálního* dopadli mladého truhlářského tovaryše se zakrvácenou dýkou v ruce. Přiznal se, že zavraždil člověka, ale odmítal říct, koho, protože by prý pak „byli nešťastní ještě jiní lidé“. Volal na sebe boží trest, tloukl hlavou do země a prosil, aby ho odsoudili, ale jméno své oběti neprozradil. Ani přes rozsáhlé pátrání se nepodařilo najít mrtvé tělo. „Vraha měli, ale vraždu ne; a to přece nejde, postavit člověka na soud pro neznámou vraždu; víte, to musí být corpus delicti.“ Nakonec našli jiné tělo, ke kterému by se mohl přiznat, to ale vyloučil: „Když už jsem svou duši zatratil zločinem vraždy, tak ji neobtěžím ještě takovými smrtelnými hříchy, jako je lež, podvod a křivé svědectví.“ Nezbylo jim, než ho pustit. Den před propuštěním se ve své cele oběsil.

Pan Havlena jednou vymyslel tento případ: „Nějaký starý mládenec se pohádal s počestnou vdovou, co bydlí na protější pavlači; nato si pořídil papouška a naučil ho, kdykoliv se ta sousedka na pavlači ukáže, křičet na ni z plna hrdla: Ty couro! Vdova podá na dotyčného pána žalobu pro urážku na cti. Okresní soud uzná, že žalovaný uváděl soukromou žalobkyni prostřednictvím svého papouška ve veřejný posměch, a odsoudil ho jménem republiky k čtrnácti dnům vězení podmíněně a k náhradě útrat.“

V *Rekordu* devatenáctiletý cihlářský dělník mrštil přes řeku kamenem vážícím téměř šest kilogramů po statkáři, který tam řezal páskem malého klučka, který mu v sadu kradl třešně. Zasáhl ho do levého ramene, čímž mu způsobil těžké ublížení na zdraví. K činu se přiznal, ale kdyby soud uvěřil tomu, že ten kámen opravdu přes řeku hodil, musel by uznat, že překonal světový rekord ve vrhu.

V jiné z povídek shořel sedláři Antonovi dům a nemohli přijít na to, kdo za to mohl. Až shodnou náhod se ukázalo, že jeho pomocník mu zosnoval pomstu, protože se k němu špatně choval. Umístil lupu na střechu jeho chalupy tak, aby na svatého Antona slunce zapálilo slámu na půdě. Pak dal výpověď a několik měsíců čekal, až příroda vykoná pomstu. V další povídce se dirigent Kalina šel projít před koncertem městem. Neuměl jazyk té země, ale náhodou zaslechl rozhovor dvou lidí. I když nerozuměl, o čem mluví, z tónu jejich hlasů poznal, že silnější, mužský, hlas nutí ten slabší, ženský, k něče-

---

lidské stopy, ale aby smetli a uklidili to všechno svinstvo, co tam život nadělá. Pořádek není ani drobet záhadný.“ Čapek, K. *Povídky z jedné kapsy*, Šlápěje, str. 97.

mu strašnému. Utíkal na policii a snažil se jim rukama nohama vysvětlit, co se chystá. Nepodařilo se mu to a druhý den večer kameloti roznášeli noviny plné zpráv o vraždě. Takto bychom mohli pokračovat ještě dlouho. Kdyby Čapkovy povídky nebyly tak známé či minimálně díky internetu dostupné, opravdu by z nich autoři klauzurních prací mohli bez váhání čerpat zřejmé případy. Případně by mohli své studenty nechat Čapkovy právní řešení srovnávat s tím, jak by případy byly řešeny podle dnes platného práva.

II. Čapkovy vidění právního světa

Čapka k detektivkám přivedl zájem o „*problémy noetické*“. Proto se v *Povídkách z jedné kapsy* věnuje zejména otázce toho, „*jak se poznává a objevuje skutečnost*“. Přemýšlení o právu, a zejména pak o jeho porušování ho posléze přivedlo k otázce spravedlnosti a oprávněnosti trestání, a to, jak vzpomíná, „*proti jeho vůli*“ – jako kdyby nebylo možné o právu přemýšlet bez toho, aby člověk neustále „*nezakopával*“ o otázku spravedlnosti.¹⁸⁹ Co je možné se z Čapkových povídek dozvědět o spravedlnosti a trestání?

Předně nemůžeme při čtení povídek zůstat na pochybách, zda justice a její aktéři mají, či nemají usilovat o spravedlnost. Opakovaně se setkáváme nejen s lidmi, kteří od soudního aparátu očekávají, že pomůže nastolit spravedlnost, ale i s policisty, inspektory a soudci, kteří spravedlnost obětavě a poctivě hledají, mnohdy na úkor svého osobního života a nad rámec svých úředních povinností.

Udržovat pořádek a základní míru spravedlnosti či harmonie ve společnosti považují Čapkovy policisté za něco sice namáhavého, ale zcela přirozeného: „*Dělat pořádek je svinská práce, pane; a kdo chce dělat čistotu, musí strkat prsty do každého neřádu. Prosím vás, někdo to musí dělat... jako někdo musí zabít telata. ... Když má člověk povinnost něco dělat, tak aspoň ví, že má právo to dělat. Koukněte se, spravedlnost musí být nepochybná jako násovilka. Já nevím, mohl-li byste dokázat, že každá krádež je špatná; ale já vám dokážu, že každá krádež je zakázaná, protože vás v každém případě seberu. Kdybyste rozséval na ulici perly, tak vás strážník napomene pro znečišťování ulic. Ale kdybyste začal dělat zázraky, tak vám v tom nemůžeme bránit, ledaže*

¹⁸⁹ *Povídky z jedné kapsy* jsou tedy povídky noetické a justiční, přičemž podle Čapka jsou „*justiční povídky, myslím, o něco lepší*“. V *Povídkách z druhé kapsy* Čapka zaujala otázka řeči, chtěl „*zkusit nosnost jazyka mluveného, který by vyjádřil všechny odstíny*“. Čapek, K.: *Poznámky o tvorbě...*, str. 95.

bychom tomu řekli veřejné pohoršení nebo nedovolený shluk lidí. Musí to být nějaká nepřístojnost, abychom se do toho vložili.“

Spravedlnost „*nepochybná jako násobilka*“, o které mluví komisař Bartošek z povídky *Šlápěj*, představuje základní podobu spravedlnosti. Každé právo, aby mohlo být vůbec považováno za právo, musí být podle Gustava Radbrucha vůlí ke spravedlnosti, tj. musí „*posuzovat bez ohledu na osobu, všem měřit stejným metrem*“.¹⁹⁰ Právní pravidla, tato základní podoba spravedlnosti, musí být nepochybná jako násobilka. Spravedlnost bude ovšem fungovat jedině tehdy, pokud lidé budou platná pravidla znát, budou se moct spolehnout na to, že je naprostá většina ostatních bude dodržovat, a ti, kteří je poruší, budou potrestaní. Zde ostatně Čapkovi dávají za pravdu sociologové práva, kteří nás opakovaně upomínají na to, že spíše než výše sankcí odstrašuje pachatele, a to i pachatele závažných zločinů, vědomí o neodvratnosti trestu – tj. přesvědčení, že trest přijde, děj se co děj.¹⁹¹

Zdaleka ne všichni protagonisté Čapkových povídek patří mezi spořádané občany usilující o zachování zákona. Ostatně, téměř v každém příběhu se dozvídáme o vraždě, krádeži či jiném porušení práva, v mnohých nahlížíme do tehdejšího kriminálního podsvětí. S čím se ovšem nesetkáváme, je přílišná relativizace toho, že ve společnosti platí právní pravidla a je třeba je zachovávat. Čapkovi zlodějčci i těžší zločinci vesměs považují trest za riziko povolání, kterému se „počestně“ a občas i s velkou láskou a grácií věnují. I když jako svůj dočasný či pravidelný způsob obživy volí porušování pravidel většinové společnosti, tato pravidla dobře znají a ať už z respektu k nim či pro zachování své zlodějské cti dobrovolně akceptují trest za jejich porušení. Snaží se, aby odvedli svoji práci natolik dokonale, aby na ně nikdy nepřišli, pokud už je ale policie dopadne, zpravidla nezapírají a dobrovolně přijmou vyměřený trest. I v nich je přese všechnu křivárnu, kterou se živí, něco pevného.¹⁹²

Když policejní agent Pištora vyšetřoval vykradený sejf, nemohl neobdivovat, „*s jakou láskou to ten člověk dělal. Však ta kasa je teď v policejním mu-*

---

¹⁹⁰ Radbruch, G.: Pět minut právní filozofie. In: Radbruch, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2013, str. 117.

¹⁹¹ Jedná se de facto o rub právní jistoty, tj. vlastně „neprávní jistotu“ – jistotu, že mé protiprávní jednání bude potrestáno, aby mohla být zachována právní jistota ostatních.

¹⁹² Na to, že ne všichni dokáží ve světě nacházet (či alespoň usilovně a s vírou, že to má smysl, hledat) základní řád, nás upozorňuje např. kapitola dr. Aghy v této publikaci. Postmoderní svět, který vykresluje, se značně odlišuje od starého dobrého a přese všechny křivárny a podvody nakonec stále ještě docela spořádaného světa Karla Čapka. Oba světy se jistě odlišují časově, není ovšem dost dobře možné tak zásadně odlišnou životní perspektivu vysvětlit toliko odlišnou dobou života jednotlivých autorů.